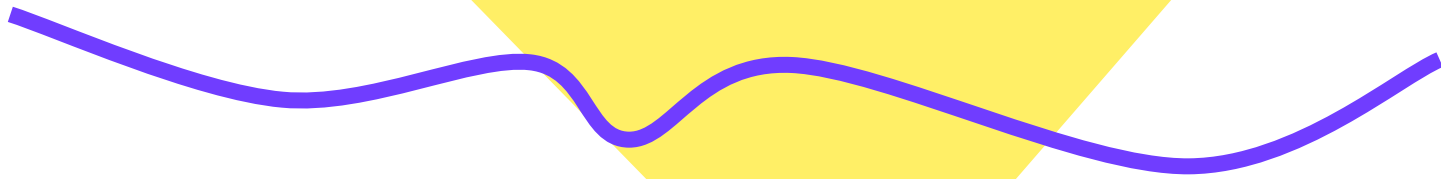

ДІЄСЛОВО

Дієслово в нашому житті

Коли радієш чомусь – плачеш.

Коли закриєш очі – бачиш.

Коли кохаєш – помираєш.

І помираєш – коли не кохаєш.

Коли жодне слово – чуєш.

А коли зрада – не відчуєш.

Коли поряд хтось – самотній.

І не самотній в своїй безодні.

Коли боляче – то німієш.

І німієш – коли радієш.

Мурашки – коли цілуєш.

І ножі – коли ревнуєш.

Піднімаєшся – коли засинаєш.

І падаєш – коли втрачаєш.

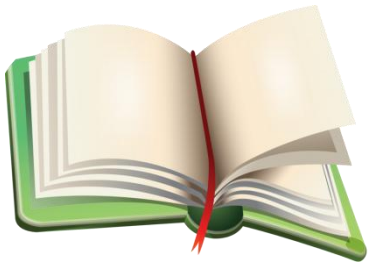
Розчаровуєшся – коли віриш.

І віриш – допоки мрієш.

І скільки ще жити – не знаєш.

Але живеш – поки відчуваєш.

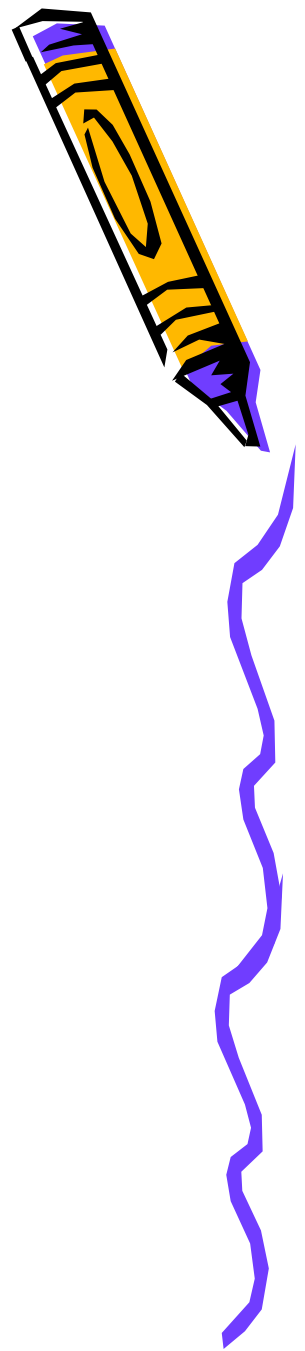

ДІЄСЛОВО

самостійна частина мови, яка
означає дію або стан як процес і
відповідає на питання:

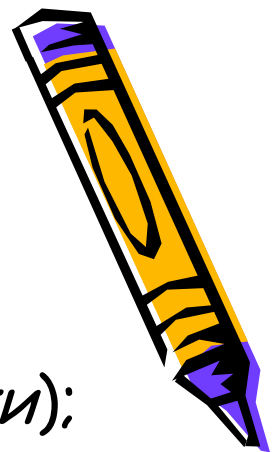
що робити?

що зробити?

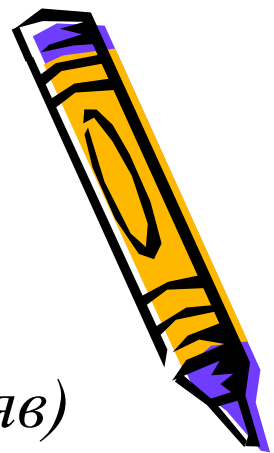

Дієслово може означати:

- процес мислення (аналізувати, думати, розмірковувати);
- процес мовлення (радити, говорити, розмовляти);
- реальну фізичну дію (писати, малювати, вчитися);
- рух у просторі (летіти, бігти, їхати, йти);
- сприйняття органами чуття (нюхати, бачити, чути);
- бажання (воліти, хотіти, бажати);
- стан предмета (лежати, стояти, журитися);
- діяльність органів чуття і вираження емоцій (поважати, любити, шанувати);
- становлення (зміни) предмета (розквітати, старіти, худнути)

Морфологічні ознаки дієслова:

Спосіб: дійсний (*ходить*),
умовний (*ходив би*), наказовий (*ходімо*)

Вид: доконаний (*заробив*), недоконаний (*заробляв*)

Час: теперішній (*знаходжу*), минулий (*знаходив*),
майбутній (*знайду*)

Рід: чоловічий (*працював*), жіночий (*працювала*),
середній (*працювало*)

Число: однина (*малював*)
множина (*малювали*)

Особа: перша, друга, третя

Дієслівні форми

1. Особові (дієвідмінювані) форми

- змінюються за способами:

- дійсний спосіб: (*іду, йшов, буду іти*)

- умовний спосіб: (*йшов би, пішов би*)

- наказовий спосіб: (*іди, нехай іде*)

- Змінюються за часом (теперішній, минулий, майбутній)

- Основною і спільною їх ознакою є змінюваність за числом і особою або за числом і родом

2. Незмінювані форми дієслова:

А) Неозначена (початкова) форма дієслова (інфінітив) – означає дію, але не виражає способу, часу, особи, числа і роду (*хотіти, йти, плакати*); відповідає на питання **що робити? що зробити?**; має інфінітивний суфікс – **ти (-ть)**:

Наприклад: *Можна **вibrать** друга і по духу брата, Та не можна рідну мати **вибирати** (В.Симоненко).*

Інфінітиву властиві такі **граматичні ознаки**, як **перехідність** (*будувати*) і **неперехідність** (*іти*), **вид** (доконаний або недоконаний (*йти - дійти, стучати - стукнути*)).

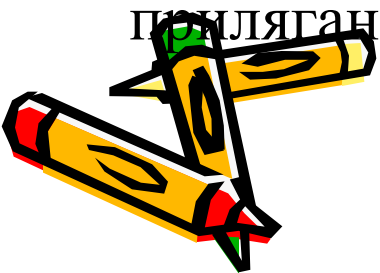
У реченні інфінітив може виступати у **функції будь-якого члена речення**: **підмета** (***Жити-Вітчизні служити***), **дodatка** (*Пора вже **збиратися***), **означення** (*Сагайда подав команду **в'ючитись***); **обставини мети** (*Черниш зупинився **перепочити***) тощо.

Б) Дієприслівник незмінювана дієслівна форма, яка, пояснюючи головне дієслово, називає додаткову дію і відповідає на питання *що роблячи? що зробивши?*: (засипаючи, схопивши, читаючи).

Дієприслівник поєднує ознаки дієслова і прислівника.

- **З дієсловом має спільні ознаки:** керує іменником або займенником (*працюючи з ними; їдучи машиною*); утворюється від дієслівних основ (*прийти, прийшовши*); зберігає вид того дієслова, від якого утворений (доконаний: *посміхнувся, посміхнувшись*; недоконаний: *посміхався, посміхаючись*); має з дієсловом близьке значення (*їдучи дорогою - йти дорогою*).
- До **прислівникових ознак дієприслівника** належить його незмінність, синтаксична роль обставини і те, що вони пов'язуються з основним дієсловом синтаксичним зв'язком прилягання (*Всі принишкли, вслухаючись у тишу*).

Дієприслівники недоконаного виду творяться від форми теперішнього часу за допомогою суфіксів

-учи (-ючи) для 1-ої дієвідміни

-ачи (-ячи) для 2-ої дієвідміни:

Наприклад: беруть - беручи, лежать - лежачи.

Дієприслівник із залежними від нього словами формує **дієприслівниковий зворот**. Весь зворот є одним членом речення - обставиною: *(Пірнавши у пітьму і безодню небуття, Олексій зосередився).*

В) Безособові дієслова - особлива форма дієслова, що означає дію без відношення до будь-якої особи (*темніє, щастить*). Тому в реченні не поєднується з підметом, має тільки одну форму; не змінюється.

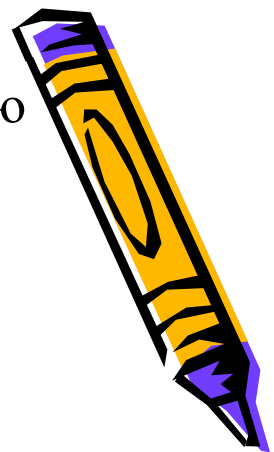
Можуть означати:

- 1) **явища природи** (*світає, смеркає, підмерзає, вечоріє*)
- 2) **фізичний або психічний стан людини** (*нудить, морозилось, гнітить, бачиться, лихоманити*)
- 3) **випадковість** (*щастить, повезло, таланить*)
- 4) **буттєвість** (*минулося, немає, було*) тощо.

Виступають головним членом (присудком) у односкладних реченнях, і такі речення називаються безособовими:

Наприклад: *Пощастило як ніколи; Дихалося все легше і легше.*

Безособові форми на -но, -то вказують на дію, що виконана невідомою чи неназваною особою, тому утворюються від пасивних дієприкметників минулого часу (*виконано, освітлено, розбито, прожито*).

3. Відмінювані форми дієслова

А) Дієприкметник - називає ознаку предмета за дією або станом (хмарою *повиті*, *врятована* планета, *зачарований* красою).

Дієприкметники поєднують у собі ознаки дієслів і прикметників.

До **прикметникових ознак дієприкметників** належать: питання *який?* *яка?* *яке?* *які?*, відмінювання за родами, числами, відмінками; закінчення такі, як у прикметників; відмінювання дієприкметників як прикметників твердої групи; синтаксичні функції - роль узгодженого означення, іменної частини присудка.

Дієприкметники разом із залежними від нього словами називається **дієприкметниковим зворотом**: *Оповитий рожевим туманом, далекий острів немов зрушив з місця й полив у морі мінливого сяйва.*

До **дієслівних ознак дієприкметника** належать: те, що він може керувати іменником (*залиті (чим?) сонцем гори*), а також мати при собі обставинні слова (*написаний давно; одержаний вчора*).

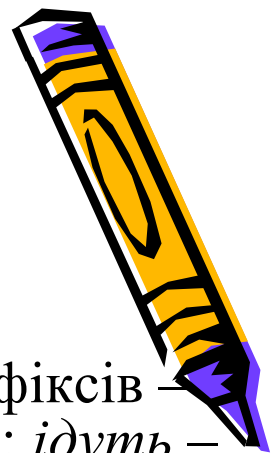
Активні дієприкметники називають ознаку предмета за його ж дією: *палаюче небо*.

Бувають доконаного і недоконаного виду. Активні дієприкметники недоконаного виду творяться від основи теперішнього часу (3-ї особи множини) за допомогою суфіксів **-уч, (-юч)** для 1-ої дієвідміни, **-ач, (-яч)** для 2-ої дієвідміни: *ідуть – ідучий, лежать – лежачий*.

Активні дієприкметники доконаного виду творяться від основи інфінітива додаванням суфікса **-лї**: *замерзнути – замерзлий*.

Пасивні дієприкметники називають ознаку особи чи предмета: *Не цвіти ж, мій цвіте новий, нерозвитий цвіте, зов'янь тихо, поки твоє серце не розбите*.

Пасивні дієприкметники минулого часу утворюються від основи інфінітива перехідних дієслів за допомогою суфікса **-н** (якщо основа закінчується на **-а-**): *надумати – надуманий*. В інших випадках (основа на приголосний та **-и-, -ї-, (-ї-)**) утворюються пасивні дієприкметники за допомогою суфіксів **-ен- (-єн-)**: *привезти – привезений*.

Види дієслів

Доконаний – означає дію, уже завершену і відповідає на питання: *що зробити? що зробив? що зроблю?*

Недоконаний – означає дію, не завершену, не обмежену в часі, та відповідає на питання: *що робити? що робив? що роблю? що робитиму? що буду робити?*

Способи дієслів

Дійсний – виражає реальну дію або стан, які відбуваються, відбувалися, чи відбуватимуться і відповідає на питання: *що роблю? що робив? що робитимемо?*

Наприклад: *Зорі світять серед неба, горить білолиций, верба слуха соловейка, дивиться в криницю.*

Змінюється за часами, особами, числами і родами.

УМОВНИЙ – виражає дію чи стан, бажані або можливі за певних умов, і відповідає на питання: *що зробив би? що робила б? що зробили б?*

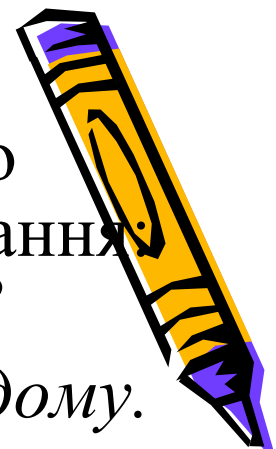
Наприклад: *Пішов би я в Україну, пішов би додому.*

Змінюється за родами та числами.

Наказовий – виражає наказ прохання, пораду, заклик до виконання дії і відповідає на питання: *що роби? що зроби? що робімо? що робіть? що зробіть?*

Наприклад: *Правди в брехні не розмішуй. Вогонь і жар душі у слово перелий. Ходімо в ліс. Мерцій біжіть сюди.*

Змінюється за особами та числами

Часи дієслів

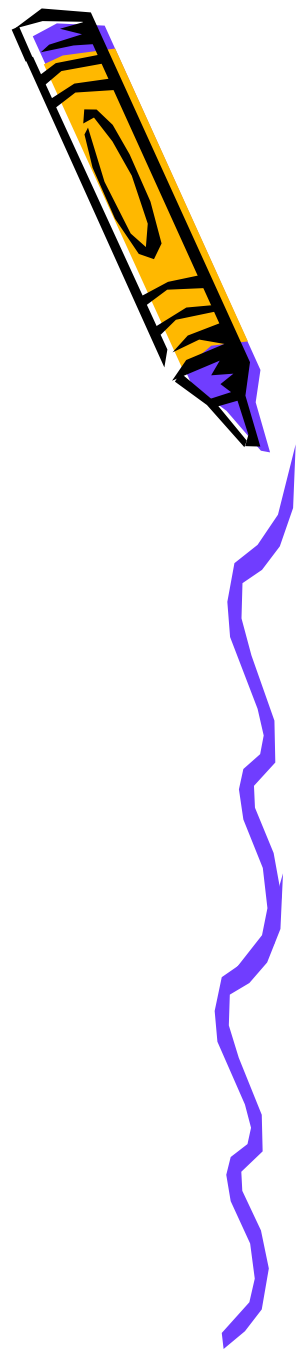
Теперішній

означає дію, яка відбувається в час мовлення або постійно

Наприклад: *можемо, хочеш, працюють*

Змінюються за особами та числами

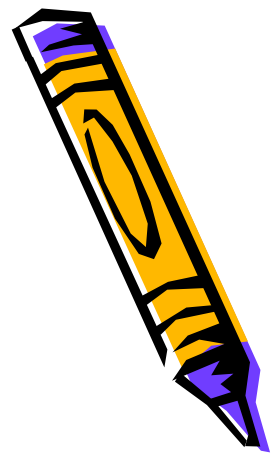

МИНУЛИЙ

означає дію, яка колись відбувалася або
вже відбулася

Наприклад: *сказав, пояснила, ходили*

Змінюються за родами (в однині) та числами

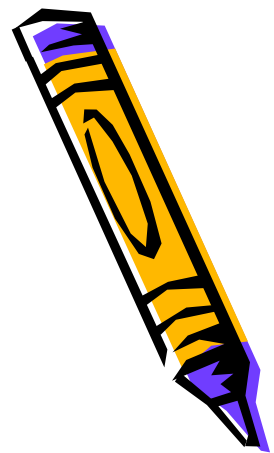

Майбутній

означає дію, яка відбуватиметься у
майбутньому

Наприклад: *скажу, розповідатиму, буду говорити*

Змінюються за числами, особами, видом

Дієвідміни дієслів

За типом відмінювання дієслова поділяються на:

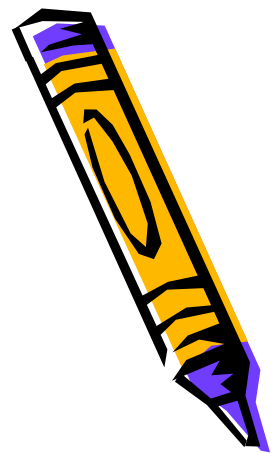
- **дієслова 1-ої дієвідміни** (привезуть, скажуть, зможуть)
- **дієслова 2-ої дієвідміни** (заходять, говорять, сидять)

Дієвідміни поділяються за закінченням 3-ої особи множини теперішнього часу, тобто до **1-ої дієвідміни** належать дієслова, які у 3-ій особі множини мають закінчення **-уть, -ють** (думають, хочуть, переживають), до **2-ої дієвідміни** - закінчення **-ать, -ять** (сушать, варять).

До 1-ої дієвідміни належать дієслова:

- з основою на **-оро-, -оло-** (*полоти, бороти, колоти*);
- з односкладовою основою (*бити, лити, пити*);
- з суфіксами **-ува-, -ну-, -і-, -а-**, які в особових формах не випадають (*крикнути, грати, перезимувати*);
- з основою на приголосний (*берегти, могти, нести*);
- дієслова *іржати, ревіти, сопіти, гудіти, хотіти*.

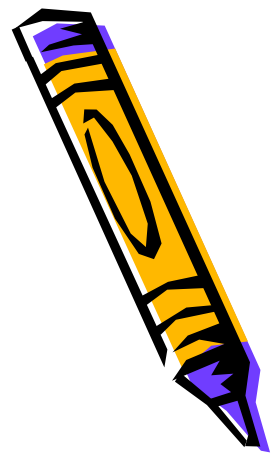
До 2-ої дієвідміни належать дієслова:

- з суфіксом **-а-** після шиплячих та **[й]**, який випадає в особових формах (*стояти, лежати*);
- з суфіксами **-и-, -і- (-ї-)**, які в особових формах випадають (*клеїти, сидіти*);
- дієслова *бігти, спати*.

Розряди дієслів за значенням

Дієслова поділяються на:

- 1. Перехідні – неперехідні дієслова**
(за своїм значенням і відношенням до різних частин мови)
- 2. Зворотні дієслова** *(як окремий розряд серед неперехідних дієслів)*

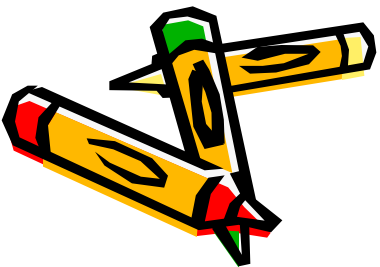
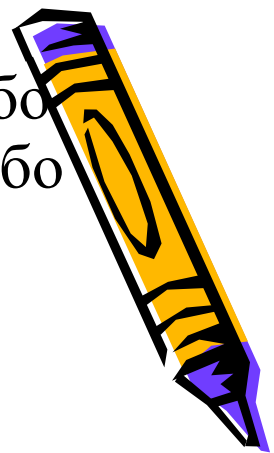

Перехідні дієслова: Означають дію, яка переходить або спрямована на предмет, що виражений іменником або займенником (*налити води, виконувати вправи, не читати книгу*).

Предмет, на який спрямована дія, звичайно стоїть:

- у знахідному відмінку без прийменника (*написати лист, намалювати портрет*);
- у родовому відмінку:
 - якщо перед дієсловом є заперечна частка не (*не написати листа, не намалювати портрета*);
 - якщо дія переходить не на весь предмет, а лише на його частину (*привезти піску, випити молока*).

Неперехідні дієслова: Означають дію, що прямо не переходить на предмет (*підготуватися до іспиту*). Такі дієслова не вимагають додатка (*бігти, заплакати*).

Деякі дієслова можуть бути як перехідними, так і неперехідними (*зустрічати друзів і зустрічатися з друзями*).

Дія, перебіг якої потребує об'єкта, буде перехідною, а дієслово, що її називає – перехідним. Дія ж, що не потребує об'єкта, є неперехідною.

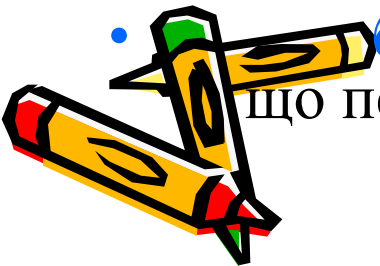
Зворотні дієслова

До неперехідних дієслів належать також всі дієслова з афіксом **-ся (-сь)**: *радитися, одягатися, купатися, милуватися*

Значення зворотних дієслів:

- **взаємозворотне**, коли дія відбувається між двома чи кількома особами, кожна з яких є об'єктом і суб'єктом водночас (*листуватись*);
- **власнезворотне**, коли дія скерована на діяча – ся (себе) – *умиватися*;
- **загальнозворотне**, коли є вказівка на дію, що зосереджується у самій діючій особі (*гніватися, зупинитися*);
- **непрямозворотне**, яке показує, що діюча особа творить для себе (*готуватися, запасатися*);
- **активне безоб'єктне** - властиве дієсловам, що означають дію як постійну властивість предмета (*собака кусається*);
- **безособове** – властиве дієсловам, які виражають стан, що переживає суб'єкт, виражений давальним відмінком (*йому не спиться*).

Синтаксична роль

- У реченні дієслово найчастіше виконує функції **присудка** (*він розповів все, що знав*) або частини **складеного присудка** (*ніч здавалася днем*).
- Дієприкметники, як одиничні, так і в звороті, виступають у ролі **означення**, рідше – **іменної частини складного присудка** (*Тепле повітря було настояне пахощами трав*); інколи – **підметом** (*Відпочиваючі зібрались у групу*). Дієприслівник, як одиничний, так і в звороті, виступає **обставиною** (*Ліс стояв, нахилившись під вагою мокрого листу*).

Правопис дієслів

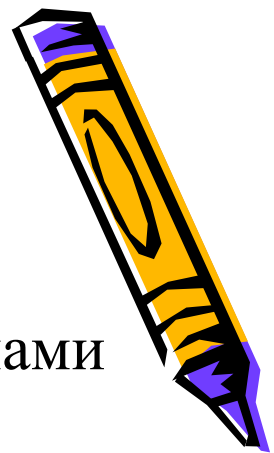
Буквосполучення -ться, -шся у дієсловах

В українській мові пишемо в дієсловах теперішнього часу:

1. 3-ї особи однини і множини **Ь** після **Т** (буквосполучення **-ться** на позначення звукосполучення [ц'а]): вмива**ється** і вмиваю**ться**; світи**ться** і світя**ться**.
2. 2-ї особи однини **Ь** після **Ш** не пишемо (хоч буквосполученням **-шся** позначаємо пом'якшені звуки [с'а]): грає**шся**, змагає**шся**.

Правопис дієслів

НЕ з дієсловами

- Частка **НЕ** з дієсловами (особовими, родовими формами дійсного способу, формами умовного та наказового способу, дієприслівниками і присудковими формами на -но, -то) **завжди пишеться окремо**, за винятком тих випадків, коли без **НЕ** вони не вживаються: *не читати, не читаєш, не читають, не читав, не читав би, не читай, не читано*.
- Коли дієслово **без НЕ не вживається**, то пишемо **разом**: *нездужати (хворіти), неславити (ганьбити), нехтувати (ігнорувати), непокоїтися (турбуватися), неволити (примушувати), ненавидіти (ворожо ставитися), непритомніти (втрачати свідомість)*.

Правопис дієслів

Звукові зміни у дієслівних формах

У деяких дієсловах при формотворенні і дієвідмінюванні відбуваються зміни *голосних* (у коренях і суфіксах) і *приголосних* на міжморфемних межах. Найпоширеніші в українській мові такі чергування:

Голосні:

1. у формах минулого часу чоловічого роду

[o] з [i] *Могти* – *міг*, *нести* – *ніс*

[e] з [i] *Пекти* – *пек*, *текти* – *тік*

Правопис дієслів

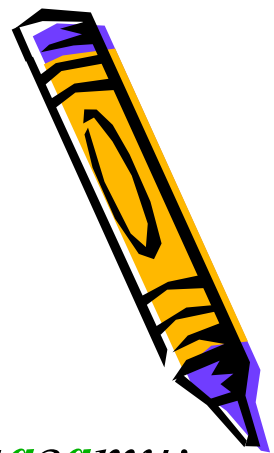
Звукові зміни у дієслівних формах

2. У видових парах дієслів:

- Буква **А** пишеться в коренях дієслів замість **О** перед наголошеним суфіксом **-а-(-я-)**: *перемогти – перемагати; зломити – ламати; скопити – скакати; схопити – хапати; скотити – катати*

Але в деяких дієсловах чергування [о] з [а] перед наголошеним суфіксом **-а-(-я-)** **не відбувається**, тому в корені пишемо букву **О**: *вимовити – вимовляти; потопити – потопати; пригостити – пригощати*

А також перед суфіксами **-ува- (-юва-)**: *виголити – виголювати; вимолити – вимолювати; виростити – вирощувати*

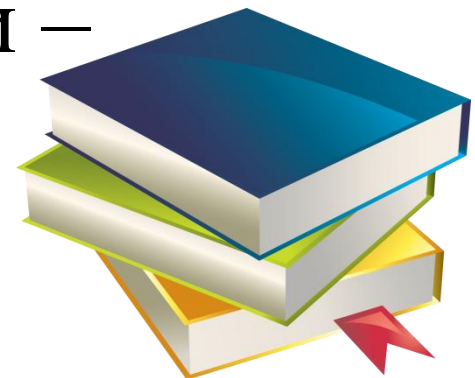

Правопис дієслів

Звукові зміни у дієслівних формах

Букви Е-І в коренях дієслів

- Буква **І** пишеться в коренях дієслів **перед наголошеним суфіксом -а-(-я-) або -ува- (-юва):** злетіти – злі**т**ати; зме**с**ти – змі**т**ати; розпл**е**сти – розплі**т**ати; загре**б**и – загри**б**ати; відстрел**и**ти – відстрі**л**ювати – відстрі**л**яти

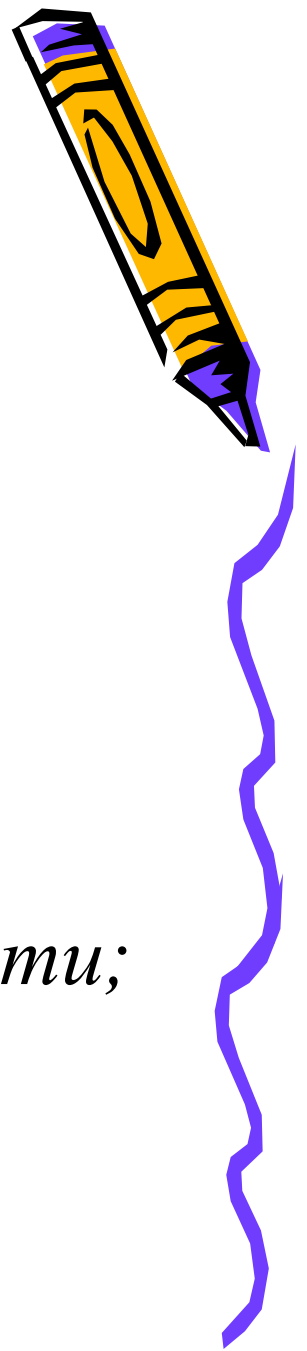

Правопис дієслів

Звукові зміни у дієслівних формах

- Букви **Е-И** в коренях дієслів (у сполученнях **-ира-, -ила-**)

Буква **И** пишеться у цих сполученнях у випадку наголошеного суфікса **-а-(-я-)** перед **-р-, -л-: забрати – заб^еру – заб^ирати; завмерти – зав^мру – зав^{ми}рати; заслати – зас^{те}лю – зас^{ти}лати**

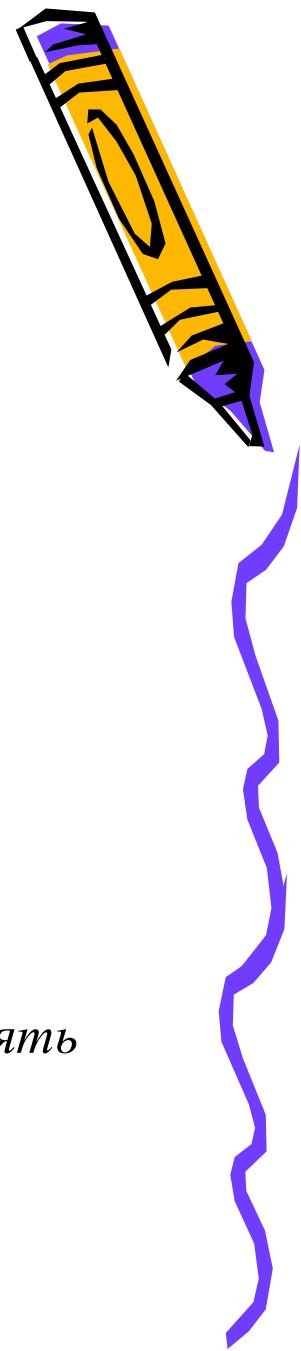
Правопис дієслів

Звукові зміни у дієслівних формах

Приголосні:

У видових парах дієслів:

д – дж	<i>догодити – догоджати, догоджу</i>
зд – ждж	<i>виїздити – виїжджати, виїжджаю</i>
к – ч	<i>скакати – скочити, скочу</i>
х – ш	<i>сполохати – сполошити, сполошу</i>
ст – щ	<i>простити – прощати, прощу</i>
б – бл	<i>полюбити – любити, люблю, люблять</i>
в – вл	<i>відмовити – відмовляти, відмовлю, відмовлять</i>
м – мл	<i>повідомити – повідомляти, повідомлю, повідомлять</i>
п – пл	<i>заліпити – заліпляти, заліплю, заліплять</i>
ф – фл	<i>розграфити – розграфлювати, розграфлю, розграфлять</i>

Правопис дієслів

Звукові зміни у дієслівних формах

В особових формах:

а) дієслів I дієвідміни (змінюються в усіх особах однини і множини теперішнього чи майбутнього (доконаного) часу, якщо чергування є в 1-й особі однини):

Г – Ж *стерегти – стережу, стережеш, стережуть*

К – Ч *текти – течу, течеш, течуть*

Х,С – Ш *колихати (колисати) – колишу, колишеш, колишуть*

Т – Ч *хотіти – хочу, хочеш, хочуть*

СТ – Щ *свистати – свищу – свищеш, свищуть*

СК – Щ *полоскати – полощу, полощеш, полощуть*

б) дієслів II дієвідміни (змінюються лише в 1-й особі однини):

Д – ДЖ *водити – воджу*

З – Ж *возити – возжу*

ЗД – ЖДЖ *їздити – їжджу*

Дякую за увагу!

